

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

9/18
Aralık 2024

DergiPark
AKADEMİK

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

EBSCOhost

SÖBIAD

SIA
Scientific Indexing Services

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Sayı/No:18

Aralık/December 2024

Dergi Eski Adı: *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)*

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: *The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty*

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Sosyal Bilimler-Dinî Araştırmalar

Scope: Social Sciences-Religious Studies

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German

Kalemname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; Türkçe-İngilizce başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an Turkish-English title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

KUR'AN-I KERİM'DE HAZF SANATI ve MANAYA DELALETİNİN İNCELENMESİ

Mesut CEVHER

Doç. Dr.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslami Bilimleri Bölümü

Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Assoc. Prof.

Kırıkkale University Faculty of Islamic Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Kırıkkale, Türkiye

mgouhar@yahoo.com

orcid.org/0000-0002-6050-0029

Ahmet Haluk MÜFTÜOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı

Postgraduate Student

Kırıkkale University Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Kırıkkale, Türkiye

ahmethalukmuftuoglu@gmail.com

orcid.org/0009-0006-2683-3029

Öz

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel özellik anlama, kavrama ve ifade edebilme gücüne sahip olmasıdır. Nitekim Allah, bu hususta şöyle buyurmaktadır: “Biz insanı en güzel biçimde yarattık.” İnsanın, düşünce ve fikirlerini karşı tarafa aktarabilmesi için konuşmaya, hâliyle bir dile ihtiyacı vardır. Toplumların konuştuğu diller de birbirlerinden farklılık arz etmekte ve toplum geliştikçe konuşulan dil de gelişip yaygınlaşmaktadır. Yapılan araştırmalara göre şu anda dünya üzerinde yedi binden fazla dil konuşulmaktadır. Bu dillerden sadece birisi olan Arap dilini önemli kılan ve yaygın hâle getiren sebep ise diğer dillerden daha farklıdır. Arap dilini bu denli önemli kılan en önemli sebep şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in Allah katından Arapçayla indirilmiş olmasıdır. Bu nedenle İslam'ın doğuşundan bugüne kadar geçen yaklaşık 1400 yıl boyunca Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'i anlayabilmek için Arap dilinin öğrenim ve öğretimine çok önem vermişlerdir. Arapçanın gelişimine ve müstakil bir ilim dalı olarak büyüüp gelişmesine katkı sağlamışlardır. Arapçanın en önemli özelliklerinden birisi de birçok edebî sanatı ihtiva etmesidir. Bu sanatlar sayesinde muhataba ulaştırılmak istenen mesaj daha anlaşılır hâle gelmektedir. Bizim de çalışmamızın temelini oluşturan hazf sanatı bu sanatlardan sadece birisidir. Hazf sanatı, cümledeki bir veya daha fazla ögenin anlamda bir bozulmaya sebebiyet vermeksizin çıkartılmasıdır. Biz bu çalışmamızı iki bölüme ayırdık. İlk kısımda; belagat ilminin tanımı ve

tarihsel sürecini, hazf sanatının tanımı ve mahiyetini son olarak da hazf sanatının kullanılma sebeplerinden ve faydasından bahsedeceğiz. İkinci bölümde ise konuyla ilgili ayetlerden ve manaya etkilerinden söz edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Ayet, Hazf, Belagat.

EXAMINING THE ART of HAZF and ITS CHANGE of MEANING in THE QURAN

Abstract

The most fundamental feature that distinguishes humans from other beings is that they have the power to understand, comprehend and express. As a matter of fact, Allah says the following on this matter: "We created man in the most beautiful form." Man naturally needs a language to convey his thoughts and ideas to the other party. The languages spoken by societies also differ from each other, and as the society develops, the language spoken also changes. is developing and becoming widespread. According to research, more than seven thousand languages are currently spoken in the world. The reason that makes the Arabic language, which is only one of these languages, important and widespread is different from other languages. The most important reason that makes the Arabic language so important is undoubtedly that the Holy Quran was sent down from Allah in Arabic. For this reason, for approximately 1400 years from the east of Islam until today, Muslims have given great importance to learning and teaching the Arabic language to understand the Holy Quran. They contributed to the development of Arabic and its growth and development as an independent branch of science. One of the most important features of Arabic is that it contains many literary arts. Thanks to these arts, the message to be conveyed to the addressee becomes more understandable. Hazf art, which forms the basis of our work, is just one of these arts. The art of hazf: It is the removal of one or more elements in the sentence without causing any deterioration in the meaning. We divided this study into two parts. In the first part, we will talk about the definition and historical process of the science of rhetoric, the definition and nature of the art of hazf, and finally the reasons for using the art of hazf and its benefits. In the second part, we will talk about the verses related to the subject and their effects on the meaning.

Keywords: The Quran, Verse, Hazf, Rhetoric.

Giriş

Arap dilinde hazf sık görülen bir dil olgusudur. Araplar sık sık sözlerinden harf, kelime ve cümleleri düşürürler. Çünkü bir mana ne kadar kısa ve özlü anlatılırsa muhatabın zihninde o kadar derin anlamlar ifade eder. Böylesine önemli bir konu olduğundan dolayı nahivciler ve belagatçılar hazf meselesine kitaplarında her daim yer vermişlerdir.

1. Hazf Sanatının Tanımı

Arap dilinde hazf birkaç farklı anlama gelmektedir: a) Hazf bir şeyi kenarlarından kesmek

anlamına gelmektedir. Kesip atılan şeye de (حذافة) denilmektedir.¹ b) Hazf atmak ve vurmak manalarına gelir. “حذفت رأسه بالسيف” Kafasını kılıçla vurdum.” demektir.² c) Hazf, “ulaştırmak, erişirmek ve kavuşturmak” anlamındadır. Örneğin: حذفه فلان بجائزة “Falanca onu ödüle ulaştırdı.” cümlesinde bu anlamda kullanılmıştır. Hazf en genel ifadeyle bazı harfleri kullanmadan gerçekleştirilen söz sanatıdır.³

Er-Rummânî hazf sanatını şu şekilde tarif etmektedir: Başka bir kelimenin delaletinden ötürü cümleden bir öğeyi düşürmektir.⁴ Hazf üslubu hakkında şu yorumu da yapmaktadır: Cümle içerisinde mutlaka mahzufa delalet eden başka bir halef bulunmalıdır.⁵ Hazf kullanılan cümlede mahzufa delalet eden bir başka kelimenin varlığı cümleden kapalılığı kaldırma adına büyük önem arz etmektedir.⁶

Sibeveyh ise *el-Kitab* adlı eserinde Arapların gündelik konuşmalarında da hazfi çok yaygın bir şekilde kullandıklarına dair bol örnekler verir. Yolculuktan gelen birine “Hoş geldin.” anlamında هنيئاً مرياً (قديمت) خیر مقدم yemek yerken veya bir içecek içilirken “Afiyet olsun.” anlamında (كل و اشرب) ifadelerini kullanırlar.

Sarf âlimlerinin çoğunluğu hazfi “Bir kelimedenden hareke veya harfi düşürmek diye tanımlarken”⁷, nahiv ve belagat âlimleri ise genel olarak “bir sözcüğün, söz öbeğinin ya da cümlenin çeşitli gerekçelerle delile dayanarak düşürülmesi”⁸ şeklinde tarif ederler. Mesela وَقَالُوا اَتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ (Ve onlar: Rahman çocuk edindi dediler. O bundan münezzehtir. Onlar, ikram olunmuş kullardır).⁹ ayetinde عباد kelimesinin mübdetası olan هم kelimesi hazfedilmiştir. Hz. Muhammed’in (sav) hadislerinde de hazf sanatının kullanıldığını görmekteyiz. Bir gün bir sahabi Hz. Peygamber’e “En faziletli amel hangisidir?” diye sorunca o “الايمن بالله” diye cevap vermiştir. Burada ise افضل العمل kısmı (mübteda) hazfedilmiştir.

¹ Cevheri, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh fi'l-Lüğa*, Beyrut, 1974, 1/ 245; İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru'l- Fikr,1990, 9/39; el-Fîrûzâbâdî, Ebu't- Tahir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmûsu'l- Muhît* (Beyrut: Mektebetu Tahkik't-Turâs fî Müessesetü'r Risâle, 2005),799; el-Ferâhîdî, Ebu Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn* (nşr. Mehdi Mahzûmî), Kum 1414/1993; İbn Abbâd, es Sahib İsmâil; *el-Muhît fi'l-lüğa* (nşr. Muhammed Hasan el-Yâsîn), Beyrut 1994, 3/ 69; Matlûb, Ahmed, *Esâlib belâğiyye*, Kuveyt 1980, 160.

² Cevherî, İsmâ'il b. Hammâd, *es-Sihâh*; Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye, (thk. Muhammed Tâmir), Kâhire 2009, 233.

³ Durmuş,İsmail. “Hazif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/122-124. İstanbul, 1998.

⁴ Nâsir, Müsâid b. Süleyman, *et-Tefsîr'ül Lügavi lil Kuran'il Kerim*, 1432/2012, 1/ 212.

⁵ Nâsir, Müsâid b. Süleyman, *et-Tefsîr'ül Lügavi lil Kuran'il Kerim*, 1432/2012, 1/212.

⁶ el-Mut'inî, Abdulazîm İbrahim, *Hasais-üt Tabir el -Kur-an ve Sematihi el belâğiyye*, Kahire, Mektebet'ül Vehbe, 1429/2009.

⁷ el-Enbârî, Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Vecîz fi 'İlmi't-Tasrîf*, (thk. 'Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyâd 1982, 37-4; Esmer, Râcî, *Mu'cemu'l-Mufassal fi 'İlmi's-Sarf* (Beyrut: 1997) , 144; es-Samerrâî, Muhammed Fâdil, *es-Sarfu'l-'Arabî Ehkâmun ve Me'ânin*, (Beyrut: Dâru'l-İbni Kesîr, 2013), 217.

⁸ Sibeveyhi, Ebu Bişr, 'Amr b. Osman, *el-Kitâb*, (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Kâhire 1988, 1/ 23, 138.

⁹ el-Enbiya, 21/26.

1.1. Hazfin Sebepleri

Arap dilinde hazf yoluna gidilmesinin bazı sebepleri vardır bunlardan en önemlilerini zikrederim: a) Muhatabın cümleden hazfedilen kısmı anlaması: Arap dilinde, şayet dinleyici cümleden çıkartılan kısmı anlayabiliyorsa hazf yoluna gidilir. Sibeveyh bu konuda şöyle bir örnek vermektedir: (ليس غير) burada istisna edatından sonraki kısım hazfedilmiştir cümlenin aslı şu şekildedir: (ليس غير ذلك)¹⁰ b) Kesreti İsti'mal: Nahivciler, hazfin en önemli sebebi olarak kelimenin çok fazla kullanılmasını zikrederler. Mesela Araplar "لا ادر" cümlesinden fiilin sonundaki "ي" ekini hafzetmişlerdir.¹¹ c) Cümlenin uzun olması: Yusuf suresindeki şu ayet-i kerime cümlenin hazfine örnek teşkil etmektedir: ﴿ وَ قَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنْتَبِئُكُمْ: ¹² بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ ﴾ Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olanı, nice zamandan sonra (Yusuf'u) hatırladı ve "Ben size onun haberini veririm, hemen beni zindana gönderin." dedi. Burada cümlede hazf söz konusudur. Takdir ise şu şekildedir: "فأرسلوه , فأتى يوسف" Onu gönderdiler ve o da Yusuf'un yanına geldi. d) Fasılayı gözetmekten dolayı kafiye ve vezni korumak için yapılır. (ما وَدَعَكَ رَبِّكَ وَ مَا ق (Rabbi'n seni terk etmedi sana darılmadı).¹³ ayetinde fasıladan dolayı قلى kelimesinin sonundaki (ك) zamiri hafzetilmiştir. e) Hafzedilenin bilinen eşsiz tek bir varlık olmasından dolayı. Mesela عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ (Gaybı da görülen alemi de bilir)¹⁴ ayetinde اللهlafzı celalesi bilindiğinden dolayı hafzetilmiştir. Yine aynı şekilde فَعَالٌ لِمَا يُرِيدُ (Dilediğini mutlaka yapandır).¹⁵ ayetinde de الله kelimesi hafzetilmiştir. f) Gerçek fail bilinmediği için de hazf yoluna gidilir. Mesela مَنْزِلِيسْرَقَ (Evim soyuldu.) cümlesinde fail meçhuldür. Bundan dolayı سَارِقٌ مَنْزِلِي سَرَقَ (Hırsız evimi soydu.) şeklinde faili söyleye gerek yoktur. g) Hafzedilen kısım ile ilgili yorum çeşitliliği sağlayabilmek.¹⁶

1.2. Hazfin Delilleri

Hazf ancak bir delil sayesinde mümkün olur. Bu delillerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: a) Akıl bazen hafzedilen kısmı kendisi takdir edebilir. Bu durumda hazf yoluna gidilebilir: ﴿ وَ اسْأَلْ ﴾ (İstersen) içinde bulunduğumuz şehre (Mısır halkına) sor.¹⁷ ayetinde durum böyledir çünkü şehrin konuşması aklen mümkün olmamaktadır. takdir bu şekilde olmalıdır. b) Bazen mahzup kelimeye dinî bir delil teşkil eder. Mesela ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ﴾ (Allah) size

¹⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*. Kahire, 2/344-345.

¹¹ El-Şeceri, *Emali*, Kahire, (thk. Mahmud Tanahi), 2/290.

¹² Yûsuf, 12/45.

¹³ ed-Duha, 93/3.

¹⁴ el-Mü'minün, 23/92.

¹⁵ el-Buruc, 85/16.

¹⁶ es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Mustafa Dîb el-Buğa) Beyrut 1987, 3/819.

¹⁷ Yûsuf, 12/52.

ölü etini haram kıldı.)¹⁸ ayet-i kerimesinde böyle bir durum söz konusudur. Burada haram kılınan Allah olduğu dinî bir delil ile bilinmektedir.¹⁹ c) Kelamda hazfedilen kelime bazen örf ve âdetle bilinir.²⁰ Mesela ﴿قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَتَّبِعْنَاكُمْ﴾ (“Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik.” dediler.)²¹ ayetinde bu durum görülmektedir. Ayette hazfedilen kelime, savaşma yeri manasında olan قِتَالًا dir. Çünkü münafıklar savaşı çok iyi biliyorlardı. Fakat örf ve âdet, münafıkların savaşmayı bilseydik, şeklindeki sözlerine itibar ettirmedi. d) Bazen de hazfedilen kelime yapılan işe göre belirlenir. Mesela besmele ayetinde hazfedilen amilin takdiri yapılacak olan işe göre belirlenir. Eğer okuma işi yapılacaksa أَقْرَأُ (Okuyorum.) fiili takdir edilir. Eğer yapılacak iş yemek veya içmek ise o takdirde أَكُلُ veya أَشْرَبُ (Yiyorum, içiyorum.) fiilleri takdir edilir.²²

2. Kur'an'da Hazf Sanatının Kullanımı

Hazfle ilgili bazı meseleleri inceledikten ve konuyla ilgili bazı örnekler verdikten sonra Kur'an'da bu sanatın kullanımını ele alacağız ve konuyla ilgili ayetleri değerlendireceğiz. Hazfi daha çok kelimelerin ve cümlelerin hazfi şeklinde iki başlıkta değerlendireceğiz.

Müfessirlerin Kur'an-ı tefsir ederken üzerinde durduğu belagat üsluplarının en önemlilerinden biri de hazf sanatıdır. Mesela İbn Atıyye tefsirinde ﴿أَقْمَنُ كَانَ عَلَى بَيْتِهِ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ﴾ (Rabbi katından açık bir delile dayanan kimse, yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir? Kaldı ki, bu delili Rabbi'nden bir şahit (Kur'an) ve bir de ondan (Kur'an'dan) önce bir önder ve bir rahmet olarak (indirilmiş olan) Mûsâ'nın kitabı (Tevrat) desteklemektedir.)²³ ayetinde أَقْمَنُ كَانَ عَلَى بَيْتِهِ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ وَكَذَّبَ أَنْبِيَاءَهُ. takdirini yapmış ve ayette hazfedilen kısma işaret etmiştir.²⁴

3. Kelimelerin Hazfi

3.1. Mübtedanın Hazfi

Mübteda isim cümlelerinde kendisinden haber verilen öznedir, mesele ve yargı bu öznenin üzerine kurulur mahkûmun aleyh, müsnedün ileyh gibi isimlerle de anılır. Kur'an-ı Kerim'de en sık hazfedilen öğelerden birisi de mübtedadır. Şimdi konuyla ilgili bazı örnekler verelim. ﴿وَقَالُوا﴾ (Dediler ki; öncekilerin masallarınıdır.)²⁵ Burada muhataplar arasında bahsi geçen konunun Kur'an-ı Kerim olduğu ayetin siyak ve sibakından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada

¹⁸ el-Maide, 5/3.

¹⁹ Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/823.

²⁰ Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/824.

²¹ Âl-i İmrân, 3/167.

²² Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/824.

²³ Hud, 11/17.

²⁴ Eş-Şehri. Abdurrahman b. Muade, *Eş-Şahidu'ş-Şiiri fi Tefsiri'l-Kurani'l-Kerim*, 2013, 954. Mektebet'ül Minhac, 1431.

²⁵ el-Furkan, 25/5.

cümlenin mübtedası olan *الْفُرْأَنِيَّاتُ* (Kur'an'ın ayetleri) kısmı hazfedilmiştir. *﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةً وَّ يُقُولُونَ خَمْسَةً﴾* (Diyecekler ki üçtür, beştir diyorlar, yedidir diyorlar.)²⁶ ayet-i kerimesinde de konu Ashabıkehf ile ilgilidir dolayısıyla cümlenin mübtedası konumundaki *هُم* zamiri hazfedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de en sık görülen hazf çeşidi tafdil kalıbının bir mübtedanın haberi olarak gelmesi durumunda meydana gelmektedir. *﴿كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً﴾* (Üstelik onlar sizden daha güçlüydü.)²⁷ ayeti buraya örnek olarak verilebilir, zira burada *أَشَدَّ* kelimesi mahzup bir ismin haberi olarak gelmiştir.

3.2. Haberin Hazfi

Arapçada haber öznenin durumunu bildiren yargıdır. Müsned veya mahkûmun bih olarak da isimlendirilir. Türkçede de haber için yüklem kelimesi kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de de haberin hazfi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Şimdi konuyla ilgili bazı örnekler zikredelim. *﴿أَكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا﴾* (Oranın yiyecekler de gölgesi de ebedîdir.)²⁸ ayeti müttaki kullara vadedilen cennetin tasviri hakkında varit olmuştur. Cümle iki kısımdan oluşurken ikinci kısmın haberi olan *دَائِمٌ* (Devamlıdır, ebedîdir.) kısmı hazfedilmiştir. *﴿طَاعَةٌ وَ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ﴾* (İtaat ve güzel bir söz)²⁹ ayetinde de haberin hazfi söz konusudur. Zira ayet münafıkların yapmış olduğu davranışlara bir cevap olarak indirilmiştir ve yapmaları gereken bir fiili ifade etmektedir. Ayetin takdiri şu şekilde olmalıdır: *أَمْتَلٌ طَاعَةٌ وَ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ* (İtaat ve güzel bir söz gösterilecek olan en güzel tutumdur.)

3.3. Mefulün Hazfi

Arap dilinde meful cümlenin esas öğelerinden değil bilakis tamamlayıcı (fudla) öğelerinden sayılmaktadır ve bu nedenle hazfiyle çok sık karşılaşılmaktadır. Özellikle de meşiet fiilinin mefulünün hazfi çok fazla karşılaşılan bir durumdur.³⁰ *﴿فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ﴾* (Allah dileseydi hepinizi hidayete erdirirdi.)³¹ Burada mahzup olan meful ceza cümlesinden anlaşılacaktır. Takdir şu şekilde olmalıdır: *فَلَوْ شَاءَ هَدَايَتِكُمْ* (Eğer Allah size hidayet etmek isteseydi...)

Kur'an'da bilme, görme, tefekkür etme gibi fiillerin olumsuz kullanımında da genelde mefulün hazfiyle karşılaşmaktayız. Bir örnekle bunu açıklığa kavuşturalım. *﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ﴾* (Biline ki, asıl beyinsizler kendileridir, fakat bilmezler.)³² ayet de siyaktan anlaşıldığı üzere takdir şöyle olmalıdır: *أَنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ لَا يَعْلَمُونَ* (Onlar kendilerinin akılsız olduklarını bilmiyorlar.)

Bazen de ayetin sonundaki ses fasılalarının uyumunu sağlamak için mefullerin hazfedildiği

²⁶ el-Kehf, 18/22.

²⁷ et-Tevbe, 9/69.

²⁸ er-Ra'd, 13/3.

²⁹ Muhammed, 47/21.

³⁰ Sâlih, Behcet Abdülvâhid, *el-İ'rabü'l mufassal li-Kitâbillahii'l mürettel*. Ammân, Dâru'l -Fikr, 1993.

³¹ el- Ena'm, 6/149.

³² el-Bakara, 2/13.

görülebilmektedir. Bir örnekle iktifa edelim: ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾ (Rabbi'n seni terk etmedi ve darılmadı.)³³ Ayetinde de قلى kelimesinin sonundaki ك zamiri hazfedilmiştir.

3.4. Muzaf ve Muzaf'un ileyhin Hazfi

Şimdi konuyla ilgili bazı örneklerle yer verelim: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدَمُّ وَالْحَمُّ الْجُنْزِيرُ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾³⁴ (Murdar hayvan, kan, domuz eti, ve Allah'tan başkası adına kesilenler size haram kılındı.)³⁴ ayet-i keriminde الْمَيْتَةُ kelimesinden önce اكل takdiri yapılmalıdır. ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ﴾ (Asıl iyilik Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iyilik yapan kimsenin iyiliğidir.)³⁵ ayet-i keriminde مَنْ kelimesinden önce بِر takdiri yapılmalıdır. ﴿يَلِلُّ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ﴾ (Eninde sonunda Allah'ın dediği olur.)³⁶ ayet-i keriminde de muzafun ileyhin hazfi söz konusudur. قبل kelimesinden sonra الغلب takdiri yapılmalıdır. O takdirde mana şu şekilde olur: Galibiyetten önce de sonra da galibiyet Allah'ındır. ﴿بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ (Bilakis göklerde ve yerde olanlar Allah'a aittir.)³⁷ ayet-i keriminde de muzafun ileyhin hazfi söz konusudur. له kelimesinden sonra كل kelimesi takdir edilecektir. Mana şu şekilde olur: (Bilakis göklerde ve yerde ne kadar şey varsa hepsi Allah'a aittir.)

3.5. Sıfat Hazfi

﴿فَارَدْتُ أَنْ أَعْيَبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا﴾ (Gemiği kusurlu hâle getirmek istedim çünkü ötelinde bütün gemileri gasp eden bir melik vardı.)³⁸ ayet-i keriminde sıfat hazfi söz konusudur. سَفِينَةٍ kelimesinden sonra صَالِحَةٍ kelimesi hazfedilmiştir. Sıfatın hazfedildiği ileri sürülen ayetlerden birisi de Âd kavmini helak eden kasırgayı konu edinen ayettir. ﴿تَدْمِيرُ كُلِّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا﴾ (Rabbi'nin emri ile her şeyi silip süpüren bir rüzgâr! Sonunda evlerinden başka hiçbir şey görmez hâle geldiler.)³⁹ Bu ayette de كل kelimesinde sonra عَلَبَهُ سُلْطَنٌ takdiri yapılmıştır. O takdirde mana şu şekilde olacaktır: "Musallat olduğu her şeyi yok eden bir rüzgâr."

4. Fillerin Hazfi

Burada da konuyla ilgili seçtiğimiz bazı ayetlere yer vermekle yetinilecektir. ﴿وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ﴾ (Şayet o inkârcılara, gökleri ve yeri yaratan, Güneş'i ve Ay'ı hükmüne boyun eğdiren kimdir diye sorsan hiç şüphesiz Allah'tır derler. Şimdi

³³ ed-Duha, 93/3.

³⁴ el-Mâide, 5/3.

³⁵ el-Bakara, 2/177.

³⁶ er-Rum, 30/4.

³⁷ el-Bakara, 2/116.

³⁸ el-Kehf, 18/79.

³⁹ el-Ahkaf, 46/25.

ise nasıl da yüz çeviriyorlar.)⁴⁰ ayetinde *وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ اللَّهُ خَلَقَ لِيُقْضَىٰ لَهُ تَكْدِيرًا* yapılmıştır.⁴¹ *فَأَجْرُهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ* (Müşriklerden birisi senden koruma isterse Allah'ın sözünü işitinceye kadar onu koruma altına al.)⁴² ayetin *وَإِنْ اسْتَجَارَكَ* fiili takdir edilmektedir. *قُلْ لَوْ أَنَّكُمْ تَمْلِكُونَ* (De ki: Siz eğer Rabbi'min rahmet hazinelerine sahip olsaydınız...) ayetinde *لَوْ* şart edatından sonra *تَمْلِكُونَ* fiili takdiri yapılmaktadır.

5. Cümle Hazfleri

Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde özellikle de başta Yûsuf suresinde olmak üzere cümlelerin hazfedildiği bununla da genel anlamda icazın amaçlandığı göze çarpmaktadır.⁴⁴

5.1. Şart Cümlesinin Hazfi

Şart ceza cümlelerinde cezanın zikredilip şartın hazfedilmesi Arap dilinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Biz genel anlamda Kur'an'da bulunan hazfleri incelediğimizden dolayı Kur'an'da tespit ettiğimiz örnekleri vermekle yetineceğiz. *قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ* (De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.)⁴⁵ ayetinde cümlelerin hazfi söz konusudur. Takdiri şu şekilde olabilir: *إِنْ تَتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ* (Eğer siz bana uyararsanız Allah da sizi sever.)

5.2. Ceza Cümlesinin Hazfi

وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (Eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan başka taptıklarınızı da çağırın.)⁴⁶ ayetinde şart cümlesi olan *إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* şart cümlesinin cezası ayetin öncesinin delaletiyle hazfedilmiştir. *مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* (Kim Allah'la buluşmak isterse bilsin ki Allah'ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir. O her şeyi işiten ve bilendir.)⁴⁷ ayetinde ise *مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ* kısmından sonra *عَمَلًا صَالِحًا فَلَئِمَّ* takdiri yapılmıştır.

5.3. Kasem Cümlesinin Hazfi

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ (Sad! Ögüt dolu Kur'an'a ant olsun.)⁴⁸ Cevabın takdiri şu şekilde yapılmıştır: *الْأَمْرُ كَمَا يَرُغْمُونَ مَا* (Durum onların iddia ettiği gibi değildir.)

⁴⁰ el-Ankebût, 29/61.

⁴¹ Reşid Rizâ, Muhammed, *el- Menâr*, Mısır, Matbaatü'l Menâr, tsz.

⁴² et-Tevbe, 9/6.

⁴³ el-İsra, 17/100.

⁴⁴ Müeyyed el-Alevî, *et-Tirâz*, Beyrut, 1982, 3/ 174-176, ez-Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır. *El- Burhan fi Ulûmi'l- Kur'an*, tah. Yusuf Abdurrahman el-Mir'aşlı, Daru'l Marife, Beyrut, tsz, 3/113.

⁴⁵ Al-i 'İmrân, 3/31.

⁴⁶ el-Bakara, 2/23.

⁴⁷ el-Ankebut, 29/5.

⁴⁸ Sad, 38/1.

Sonuç

Arap dilinde hazf gramerden ziyade belagatle ilgili bir olgudur. Hazf sanatıyla birlikte mütetekellim zihnindeki manayı karşı tarafa daha özlü bir şekilde aktarmakta ve bu aktarımda muhatap tarafında bir etki bırakmaktadır.

Kur'an'ın inmiş olduğu Arap toplumunda bilginin sözlü aktarımı söz konusu idi. Hazf sanatının kullanımı da bu tip toplumlarda daha yaygındır. Zira hazf bilginin kısa ve özlü olarak aktarılmasına fayda sağlamaktadır. İşte Kur'an'da ö dönemin şartlarına uygun olarak bu sanatı oldukça geniş bir biçimde kullanmıştır.

Biz yapmış olduğumuz bu çalışmanın ilk bölümünde; hazf sanatına lügat âlimleri tarafından yapılan farklı yorumları, hazfin delillerini ve hazfi meydana getiren sebepleri inceledik ki bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz: Muhatabın cümleden hazfedilen kısmı anlaması, kesret'i isti'mal, cümlelerin uzun olması, hazfedilen kısmın insanlar tarafından açıkça bilinmesi, failin hiç bilinmemesi ve hazfedilen kısım ile ilgili olarak yorum zenginliği sağlamak. Aynı zamanda bütün bunlarla ilgili örnekler vererek okuyucunun meseleyi daha iyi kavramasını sağladık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise hazf sanatının Kur'an-ı Kerim'deki kullanımına değindik. Burada konuyu üç başlık hâlinde inceledik. İlk bölümde kelimelerin hazfi, ikinci bölümde fiillerin hazfi ve üçüncü bölümde ise cümlelerin hazfinden bahsettik. Bütün bunları yaparken öne çıkan meselelere değindik ve aynı zamanda her konuyu bir ayet ile destekleyerek çalışmamızı daha anlaşılır bir hâle getirdik.

KAYNAKÇA

- Azîme, Muhammed Abdulhalık. *Dirasat li üslubi'l-Kurani'l-Kerim*, Kahire: Dar'ül Hadis, tsz.
- Durmuş, İsmail. "Hazif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/122-124. İstanbul, 1998.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *eş-Şihâh fi'l-luğa*, Beyrut, 1974.
- el-Enbârî, Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Vecîz fi 'İlmi't-Tasrîf*. thk. 'Alî Hüseyin el-Bevvâb. Riyâd, 1982.
- el-Ferâhîdî, Ebu Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'ayn*. nşr. Mehdî Mahzûmî. Kum 1414/1993
- el-Fîrûzâbâdî, Ebu't- Tahir Mecdüddîn Muhammed b.Ya'kub. *el-Kâmûsu'l- Muhît* Beyrut: Mektebetu Tahkik't-Turâs fi Müessesetü'r Risâle, 2005.
- el-Mut'inî, Abdulazîm İbrahim. *Hasais-üt Tabir -el Kur-an ve Sematihi el belağiyye*, Kahire: Mektebet'ül Vehbe, 1429/2009.
- es-Samerrâî, Muhammed Fâdil. *es-Sarfu'l-'Arabî Ehkâmun ve Me'ânin*, Beyrut: Dâru'l-İbni Kesîr, 2013.
- es-Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Mustafa Dîb el-Buğa) Beyrut 1987.
- Esmer, Râcî. *Mu'cemu'l-Mufassal fi 'İlmi's-Sarf*, Beyrut: 1997.
- Eş-Şehri, Abdurrahman b. Muade. *Eş-Şahidu's-Şiiri fi Tefsiri'l-Kurani'l-Kerim*. Mektebet'ül Minhac, 2013-1431.
- ez-Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır. *El- Burhan fi Ulûmi'l- Kur'an*. tah. Yusuf Abdurrahman el-Mir'aşlı, Daru'l-Marife, Beyrut, 3/113.
- İbn Abbâd, es Sahib İsmâîl. *el-Muhîţ fi'l-lüğa*. nşr. Muhammed Hasan el-Yâsîn. Beyrut, 1994.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.
- İbnü's-Şecerî, Ebü's-Saâdât Ziyâüddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed b. Hazma el-Hâşimî el-Alevî el-Hasenî el-Bağdâdî. *el-Emâlî*, thk. Mahmud Tanahi, Kahire, tsz.
- Matlûb, Ahmed. *Esâlib belâğiyye*, Kuveyt, y.e.y. 1980.
- Nâsır, Müsâid b. Süleyman. *et-Tefsir'ül Lügavi lil Kuran'il Kerim*, 1432/2012.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *el- Menâr*. Mısır Matbaatü'l Menâr, Müeyyed el-Alevî, et-Tırâz, Beyrut, 1982.
- Sâlih, Behcet Abdülvâhid. *el-İ'rabü'l mufassal li-Kitâbillahii'l mürettel*. Ammân: Dâru'l-Fikr, 1993.
- Sîbeveyhi, Ebu Bîşr, 'Amr b. Osman. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. Kâhire, 1988.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences